

Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu: tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika

Mg. iur., Mg. paed. Sanita Vanaga

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
vanagusanita@gmail.com

Kopsavilkums

Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu ir būtiska un neatņemama cilvēktiesību sastāvdaļa, kas nostiprināta kā nacionālajos, tā arī starptautiskajos tiesību aktos. Šajā rakstā tiek analizēta bērna materiālo vajadzību nodrošināšanai nepieciešamo uzturlīdzekļu būtība un apjoms atkarībā no bērna juridiskā statusa un skaidrota bērna juridiskā statusa tiesiskā nozīme. Publikācijā atspoguļota valsts un pašvaldību izveidotā atbalsta koncepcija, nodrošinot bērniem uzturlīdzekļus materiālo vajadzību nodrošināšanai, kā arī problemātika, kas saistīta ar uzturlīdzekļu pierādīšanu un to piedziņu tiesvedības procesā.

Atslēgvārdi: bērnu tiesības, materiālais nodrošinājums, uzturlīdzekļi.

Ievads

Bērnu tiesības ir tieši saistāmas ar cilvēktiesībām, tām raksturīgs specifisku iezīmju kopums, kas izpaužas gan bērnu ikdienas aprūpē, gan viņu labklājības, vides un materiālā ieguldījuma nodrošināšanā. Bērna materiālo vajadzību nodrošināšana ir viens no pamatnoteikumiem, lai bērns attīstītos par pilnvērtīgu sabiedrības locekli un kļūtu par sabiedrības nākotnes pamatu. Šo vajadzību nodrošināšana ir cieši saistīta ar bērna juridisko statusu un valsts un pašvaldību koncepciju, nosakot uzturlīdzekļu apmēru materiālo vajadzību garantēšanai.

Latvijā tiek piemēroti daudzi tiesību akti, piemēram, Latvijas Republikas Satversme, Civillikums, Bērnu tiesību aizsardzības likums u. c., kuros nostiprinātas cilvēka pamattiesības. Tie regulē arī bērnu tiesību ievērošanu – tiesības uz aprūpi un audzināšanu, labvēlīgiem sadzīves apstākļiem un sociālo vidi, par ko galvenokārt atbildīgi ir bērnu likumiskie pārstāvji – vecāki. Lai tiktu ievēroti visi priekšnosacījumi un tiesību aktos

noteiktās bērnu tiesības un intereses, būtiska nozīme ir bērna vecāku materiālajam ieguldījumam, gādājot ne tikai par bērna pamatvajadzībām, bet arī tām, kuras ir saistītas ar bērna personības izaugsmi un spēju pilnvērtīgi attīstīties.

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas apkopotie statistikas dati par 2017. gadā ārpusģimenes aprūpē nonākušajiem 6669 bērniem liecina, ka vecāku spēja un izpratne par bērnu tiesību nodrošināšanu ir nepietiekama. Tādēļ tiek piemērots īpašs mehānisms: tiek noteikts likumiskais bērna pārstāvis, kurš turpmāk pārstāvēs viņa tiesības un intereses ne tikai ikdienā, bet arī tiesiskā ceļā, lai bērns saņemtu pilnvērtīgu materiālo nodrošinājumu pozitīvai savas personības izaugsmei, kļūstot par pilnvērtīgu sabiedrības locekli [36].

Šī brīža tiesiskajā regulējumā paredzēts, ka bērna aprūpe jāīsteno Civillikuma 177. panta izpratnē, t. i., vecākiem ir visi no aizgādības tiesībām izrietošie pienākumi attiecībā uz viņu nepilngadīgo bērnu, savukārt 179. pantā ir noteikts, ka pienākums uzturēt bērnu gulstas uz abiem vecākiem līdz laikam, kad bērns pats sevi spēj apgādāt. Turklāt vecāku uztura došanas pienākums neizbeidzas, ja bērns ir šķirts no ģimenes vai nedzīvo kopā ar vienu no vecākiem [3].

Rakstā analizētās tiesību normas, statistikas un pētījumos iegūtie dati liecina par problēmu kopumu, kas saistīts ar vispārēju sabiedrības izpratnes trūkumu par bērnam nepieciešamo materiālo nodrošinājumu, un tiesību normu neprecizitātēm.

Raksta mērķis ir sniegt tiesiskā regulējuma skaidrojumu par bērna materiālo vajadzību nodrošināšanu, kam nepieciešams noteikts uzturlīdzekļu apmērs, un norādīt uz problēmām, kas saistītas ar uzturlīdzekļu apmēra pierādīšanu un piedziņu tiesvedības procesā, kā arī aktualizēt bērna juridiskā statusa skaidrojumu.

Materiāls un metodes

Raksts sagatavots, balstoties uz pētījumu, kurā izmantotas vispārējās zinātniskās pētniecības metodes (salīdzinājuma metode, lai analizētu tiesību normas, definīcijas un ikdienas praksi; analīzes un sintēzes metode – atsevišķu secinājumu un priekšlikumu izteikšanai; kvantitatīvā metode, ar ko iegūti pētījuma dati) un tiesību normu interpretācijas metodes (gramatiskā metode – loģiskā interpretācijas metode, ar ko skaidrota rakstā iekļauto tiesību normu jēga; sistēmiskās interpretācijas metode, ar ko skaidrota tiesību normu izpēte un analīze kontekstā ar citām tiesību normām; vēsturiskās interpretācijas metode, norādot likumdevēja gribu, ieviešot konkrēto tiesību normu; teleoloģiskās interpretācijas metode, kura izmantota, lai skaidrotu publikācijā iekļauto tiesību aktu veidu un mērķi, kā arī mērķi, kas būtu jāsasniedz).

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

Bērna materiālās vajadzības un to nodrošināšanai nepieciešamo uzturlīdzekļu apjoma tiesiskais regulējums

Civillikuma 219. panta izpratnē bērns ir nepilngadīga persona, kura vēl nav sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu. Saskaņā ar Civillikuma 177. panta pirmo un otro daļu, 178. panta pirmo daļu atbildība un rūpes par bērnam nepieciešamo vajadzību nodrošināšanu jāuzņemas vecākiem, kas ir bērna dabiskie aizbildņi, savukārt bērna aprūpe tiek definēta kā vecāku aizgādības tiesības un pienākumi pret viņu nepilngadīgo bērnu [3]. Analizējot bērnu dabisko un likumisko aizbildņu un aprūpētāju izpratni par bērnam nepieciešamo materiālo vajadzību nodrošinājumu, secināms, ka tā ir krasi atšķirīga un neviennozīmīga. To apliecina Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas ikgadējo gadu pārskatu par bāriņtiesu darbu kopsavilkuma statistikas dati [37] un šajā pētījumā veiktās aptaujas par bērnam nepieciešamo materiālo nodrošinājumu datu analīze.

Šī brīža tiesiskajā regulējumā nav iekļauta skaidra un nepārprotama uzturlīdzekļu definīcija, tomēr bērna aprūpes nodrošināšanā ikviena vecāka pienākums ir vadīties pēc Civillikuma 177. panta bērna aprūpes definējuma: vecāka pienākums ir nodrošināt bērna aprūpi, kas ietver apgādāšanu ar ēdienu, apģērbu, mājokli, veselības uzturēšanu, bērna kopšanu, izglītošanu un audzināšanu, bērna uzraudzību, kas ietver bērna drošību un trešās personas apdraudējuma novēršanu, kā arī bērna dzīvesvietas nodrošināšanu un rūpes par bērna mantu [3]. Bērna ikdienas vajadzībām nepieciešamais materiālais nodrošinājums tiek skaidrots kā materiālā palīdzība (angļu val. *material, financial aid*), kas definēta kā naudas izmaksas un mantiski pabalsti [31, 461; 32, 265], kas jāvērtē kontekstā ar uzturlīdzekļu jēdziena definējumu, ka “tēvam un mātei samērā ar viņu mantas stāvokli ir pienākums apgādāt bērnus līdz laikam, kad viņi paši varēs sevi apgādāt [...]” [32, 185].

Uzturlīdzekļu garantiju fonda likumā noteikts, ka uzturlīdzekļi ir “bērna ikmēneša uzturēšanas izdevumi, kurus nodrošināt bērnam ir katra vecāka pienākums neatkarīgi no viņa spējām uzturēt bērnu un viņa mantas stāvokļa un kuru minimālo apmēru, pamatojoties uz Civillikuma 179. panta piekto daļu, noteicis Ministru kabinets” [16]. Tātad bērna materiālais nodrošinājums un uzturlīdzekļi ir savstarpēji saistīti jēdzieni, taču nevienā no tiesību aktiem vai piedāvātajiem definējumiem nav skaidri un nepārprotami noteikts, kādas tieši ir bērna materiālās vajadzības, kuru nodrošināšanai nepieciešams noteikts uzturlīdzekļu apjoms.

Neatkarīgi no katra vecāka labklājības līmeņa, mantiskā stāvokļa un spējām materiāli gādāt par bērnu, kā tas paredzēts Civillikuma 179. panta piektajā daļā [3], 15.01.2013. Ministru kabineta noteikumos Nr. 37 “Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam” (turpmāk tekstā – MK noteikumi Nr. 37) reglamentēta uzturlīdzekļu aprēķina kārtība bērniem līdz septiņu gadu vecumam un no septiņu līdz 18 gadu vecumam. Tas nozīmē, ka bērnam līdz septiņu gadu vecumam uzturlīdzekļi tiek aprēķināti 25 % apmērā no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas un bērnam no septiņu gadu vecuma līdz 18 gadu vecumam – 30 % apmērā [11]. Tātad 2019. gadā, tāpat kā 2018. gadā, saglabājoties minimālajai mēneša darba algai normālā darba laika ietvaros

430 eiro apmērā, katram bērnam ir tiesības saņemt ne mazāk kā minimālo materiālo nodrošinājumu 107,50 eiro apmērā līdz septiņu gadu vecumam un 129 eiro apmērā no septiņu līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai.

Šis procentuālais iedalījums tiesiskajā regulējumā, nosakot minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam materiālā nodrošinājuma segšanai, vēsturiski ar īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās sekretariāta publikāciju "Par uzturlīdzekļu apmēru bērnam" tika skaidrots oficiālajā laikrakstā "Latvijas Vēstnesis", norādot, ka "Ministru kabineta noteikumu [...] mērķis ir atbilstoši spēkā esošajām tiesību aktu normām noteikt minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kādu nodrošināt bērnam ir pienākums katram no vecākiem neatkarīgi no viņa mantas stāvokļa. Minimālais uzturlīdzekļu apmērs, kādu katram no vecākiem ir pienākums katru mēnesi nodrošināt katram savam bērnam no viņa piedzimšanas brīža līdz septiņu gadu vecuma sasniegšanai, tiek noteikts 25 % apmērā no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas. Savukārt minimālais uzturlīdzekļu apjoms, kuru katram no vecākiem ir pienākums katru mēnesi nodrošināt bērnam no septiņu gadu vecuma sasniegšanas dienas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, tiek noteikts 30 % apmērā no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas, jo skolas vecuma bērnu uzturēšanai sakarā ar izdevumiem mācību līdzekļu un mācību procesam nepieciešamā inventāra iegādei ir vajadzīgi lielāki līdzekļi." Šāds skaidrojums tika sniegts, pamatojoties uz 01.07.2003. apstiprinātajiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 348 "Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam", kuri 01.01.2013. zaudēja spēku. Pieņemot MK noteikumus Nr. 37, šis procentuālais minimālo uzturlīdzekļu apmērs tika saglabāts un detalizētāks skaidrojums par izvirzīto procentuālo iedalījumu netika sniegts, nosakot minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērna materiālo vajadzību nodrošināšanai. [34]

Civillikuma tiesību normās paredzētas bērna dabisko un likumisko pārstāvju tiesības un pienākumi, īstenojot bērna aprūpi un nodrošinot viņa materiālās vajadzības, savukārt MK noteikumos Nr. 37 – uzturlīdzekļu minimālā apjoma izmaksas bērna materiālo vajadzību segšanai līdz bērna 18 gadu vecuma sasniegšanai.

Tomēr jāuzsver, ka šie tiesību akti neizšķir materiālā nodrošinājuma saņemšanu bērnam atkarībā no viņa juridiskā statusa, jo tiesības saņemt minimālo uzturlīdzekļu apmēru ir katram bērnam. Savukārt bērnam, atrodoties ārpusģimenes aprūpē, tiek piemērotas speciālās tiesību normas, nosakot valsts un pašvaldību pienākumu sniegt atbalstu bērnu materiālajam nodrošinājumam ārpusģimenes aprūpē nonākušiem bērniem. Šā atbalsta sniegšanas kārtība noteikta vairākos tiesību aktos, piemēram, Valsts sociālo pabalstu likumā [17], 22.12.2009. Ministru kabineta noteikumos Nr. 1643 "Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu" [8] u. c. Šajos tiesību aktos paredzēta bērna pamatvajadzību nodrošināšana minimālā apjomā, tiesiskais regulējums nenosaka apmēru, līdz kuram uzturlīdzekļu summa drīkst būt palielināta. Šāda dispozīcija ir veidojusies tāpēc, ka nevienā nacionālajā tiesību aktā nav noteikts konkrēts materiālā nodrošinājuma jeb uzturlīdzekļu definējums, kas nepārprotami ļautu saprast, kas tieši uzturlīdzekļos tiek ietverts.

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

Vienlaikus jāatzīmē, ka neviens tiesību akts, kurā noteikta uzturlīdzekļu aprēķināšanas kārtība, nav balstīts uz bērnam nepieciešamo preču un pakalpojumu pārtikas grozu. Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis Oļģerts Krastiņš ir norādījis, ka saskaņā ar definīciju iztikas minimums ir preču un pakalpojumu grozs un to apjoms, kas cilvēkam nodrošina minimālo iztikas līmeni [30]. Šajā gadījumā jāatzīmē, ka pirmais iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojumu grozs tika noteikts 1991. gadā, pamatojoties uz Ministru Padomes 08.04.1991. lēmumu Nr. 95, kas šobrīd ir zaudējis spēku [13]. Šajā lēmumā noteiktais iztikas minimuma grozs pastāvēja 23 gadus, tomēr kopš 1996. gada praksē tas netika ņemts vērā un to izmantoja tikai statistikas nolūkos [29]. Savukārt saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes sniegto informāciju pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vērtība netiek aprēķināta no 2014. gada [41].

Tāpēc var secināt, ka šobrīd tiesiskajā regulējumā nepastāv iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojumu grozs (tā izstrāde šobrīd notiek Labklājības ministrijā), kas vienlaikus nozīmē, ka nav arī skaidri definēts, cik liels ir bērna ikdienas pamatvajadzību apjoms, bet uzturlīdzekļu apjoms bērna materiālajam nodrošinājumam tiek noteikts, interpretējot Civillikuma 177. pantā noteikto bērna aprūpes definējumu.

Bērna materiālās vajadzības un to apjomu šī brīža tiesiskais regulējums ļauj brīvi interpretēt, tāpēc termins “materiālais nodrošinājums” jāiedala divās daļās, saistot tās ar noteiktu naudas līdzekļu summu un konkrētām materiālajām vērtībām, piemēram, bērna apģērbi, nepieciešamo pārtiku, tai skaitā specializēto pārtiku, izglītības iegūšanu un ārpuskolas aktivitāšu nodrošināšanu. Savukārt uzturlīdzekļi ir naudas līdzekļi, noteikta summa, lai nodrošinātu bērna materiālās vajadzības. Iekļaujot materiālā nodrošinājuma definējumu tiesību aktos, tas skaidri pozicionētu ikviena bērna vajadzību apjomu, mazinātu izmaksājamo uzturlīdzekļu apjoma starpību, kas rodas atkarībā no bērna juridiskā statusa, kā arī mazinātu uzturlīdzekļu pierādīšanas problēmas tiesvedības procesā.

Saseksas Eiropas institūta Saseksas cilvēktiesību pētījumu centra tiesību zinātņu profesors Nuno Ferreira (*Nuno Ferreira*) ir pētījis bērnu tiesību integrēšanu ES dalībvalstu tiesību sistēmā saistībā ar dalībvalstu līgumos iekļautiem noteikumiem un valsts politiku civillietās, tuvinot ES dalībvalstu tiesību aktus vienotai normu ievērošanai. Ferreira norādījis, ka bērnu tiesību iekļaušana tiesību aktos un to ievērošana ir neizbēgama, tomēr vienlaikus arī apdraudēta, kaut arī tikai netieši. Bieži bērnu tiesības netiek īpaši uzsvērtas, pietiekami izdebatētas un saskaņotas pirms to iekļaušanas tiesību normās, tās paliek vispārējā līmenī un nerada pienācīgas sekas attiecībā uz konkrētiem tiesību elementiem.

Galvenokārt bērnu tiesību kā vienotas normas iekļaušana tiesību aktos ir attiecināma uz vienu un to pašu mērķi, t. i., lai nodrošinātu bērnu tiesību ievērošanu un garantētu līdzīgus problēmu risinājumus visās ES dalībvalstīs. Iekļaujot bērnu pamattiesības tiesību aktos, galvenais mērķis ir neatstāt bērnu tiesības neaizsargātas. Savukārt šāda vienota izpratne par bērnu tiesību iekļaušanu tiesību aktos, kas būtu attiecināma uz visām ES dalībvalstīm, ir sarežģīts process, kas saistīts ar katras valsts politisko saprātīgumu, leģitimitāti, mērķiem un izvirzītajiem pienākumiem attiecībā pret jebkuru juridisku lietu, to skaitā bērnu tiesībām un valsts redzējumu bērnu tiesību nodrošināšanā nākotnē. Tas

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

nozīmē katras valsts spēju atteikties no esošajiem tiesību aktiem par labu kopējiem ES dalībvalstu tiesību aktiem. Faktiski katras ES dalībvalsts tiesību akti, kuri ietver bērnu tiesības, atspoguļo šīs valsts sociālos un morālos uzskatus un saistību uzņemšanos, nodrošinot bērnu tiesības un bērnu attiecību veidošanos ar ģimeni. Lai sasniegtu ekonomisko un sociālo taisnīgumu, bērnu tiesībām jāpievērš īpaša uzmanība, tām jābūt saskaņotām un tās pienācīgi jāņem vērā visās ES iestādēs [26, 571–594].

Profesora Fereiras norādītās problēmas ar bērnu tiesību iekļaušanu tiesību aktos ir saskatāmas arī nacionālā līmenī. Piemēram, Latvijā šī brīža tiesiskais regulējums ne tikai neietver uzturlīdzekļu definīciju, bet arī nesatur detalizētu skaidrojumu par MK noteikumos Nr. 37 iekļauto noteikto uzturlīdzekļu apmēra procentuālo skaidrojumu, savukārt tam ir saistoši vairāki šeit minētie tiesību akti, uz kuru pamata tiek noteikts pabalstu lielums bērna materiālo vajadzību nodrošināšanai. Tādēļ nav pieļaujams šāds tiesiskais regulējums, uz kuru tiek balstīta bērnu tiesību nodrošināšana.

Bērna juridiskais statuss un valsts un pašvaldību sniegtais atbalsts bērna materiālajam nodrošinājumam

Latvijas Republikas Satversmes 89. pantā garantēta Latvijas iedzīvotāju pamattiesību nodrošināšana, ar tām saprotot arī bērnu pamattiesības [9], savukārt detalizēts bērnu pamattiesību skaidrojums dots Bērnu tiesību aizsardzības likuma tiesību normās [2] un starptautiskajos dokumentos, kuros uzsvērts, ka bērni nav spējīgi paši sevi aizsargāt, tāpēc bērnu aizsardzībai jāpievērš īpaša uzmanība. Viens no starptautiskiem bērnu tiesību aizsardzības dokumentiem ir Bērnu tiesību konvencija, kura Latvijai ir saistoša kopš 1992. gada 14. aprīļa [1]. Svarīgākie starptautiskie tiesību dokumenti bērnu tiesību jomā ir izstrādāti starptautisko cilvēktiesību un starptautisko humanitāro tiesību ietvaros, tomēr tajos nav paredzēta daudzu bērnu tiesībām būtisku jautājumu, piemēram, bērna juridiskā statusa maiņas, regulēšana [25, 409].

Nevienā nacionālajā tiesību aktā nav bērna juridiskā statusa definējuma. Tas skaidrojams ar bērnam noteikto aprūpes formu. Latvijā bērnam ir noteikta ģimenes vai ārpusģimenes aprūpes forma, kuras juridiskais statuss saistāms ar aprūpes formai noteikto likumisko pārstāvi. Ģimenes aprūpē tie ir bērna dabiskie aizbildņi – vecāki –, savukārt, ievietojot bērnu ārpusģimenes aprūpē, bērnam tiek iecelts likumiskais aizbildnis. Nodibinot bērnam ārpusģimenes aprūpi un aizbildnību, par likumisko pārstāvi kļūst aizbildnis, audžuģimenē ievietota bērna likumiskais pārstāvis ir bāriņtiesa kā institūcija un trešā persona, savukārt, ievietojot bērnu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, par bērna likumisko pārstāvi kļūst šīs institūcijas vadītājs, kuram piešķirtas no tiesību normām izrietošās aizbildņa tiesības un pienākumi.

Bērnu pamattiesību ievērošanu pastiprina Bērnu tiesību konvencijas pirmās daļas 27. pantā teiktais: “Dalībvalstis atzīst ikviena bērna tiesības uz tādu dzīves līmeni, kāds nepieciešams bērna fiziskai, intelektuālai, garīgai, tikumiskai un sociālai attīstībai. Vecāki vai viens no viņiem, vai citas par bērnu atbildīgas personas ir galvenie atbildīgie par bērna

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

attīstībai nepieciešamo dzīves apstākļu nodrošināšanu savu spēju un finansiālo iespēju robežās. Dalībvalstis saskaņā ar saviem apstākļiem un iespējām veic attiecīgus pasākumus, lai sniegtu palīdzību vecākiem un citām par bērnu atbildīgām personām šo tiesību īstenošanā, un vajadzības gadījumā nodrošina materiālo palīdzību un atbalsta programmas, īpaši attiecībā uz uzturu, apģērbu un mājokli. Dalībvalstis veic visus attiecīgus pasākumus, lai nodrošinātu uzturlīdzekļu piedziņu no vecākiem vai citām personām, kas ir finansiāli atbildīgas par bērnu, gan pašā dalībvalstī, gan arī no ārvalstīm. Īpaši tad, ja persona, kas ir finansiāli atbildīga par bērnu, nedzīvo tajā pašā valstī, kurā dzīvo bērns, dalībvalstis sekmē pievienošanos starptautiskiem līgumiem vai šādu līgumu noslēgšanu, kā arī veic citus piemērotus pasākumus.” [1]

Lai īstenotu Bērnu tiesību konvencijas pirmās daļas 27. pantā noteikto, *Europa 2020* stratēģijā viens no mērķiem ir panākt nabadzībā dzīvojošo un sociāli atstumto cilvēku skaita samazināšanos. Šis uzdevums attiecināms arī uz bērnu tiesību jomu, un tas īstenojams, stiprinot ģimenes politiku un sniedzot atbalstu bērnu labklājības celšanai. Mērķa sasniegšanai tiek izveidota trīs pīlāru sistēma, kas ietver atbalsta sniegšanu ģimenēm, pakalpojumu saņemšanu un bērnu līdzdalību ar viņiem saistītos procesos. Tādējādi ES dalībvalstīm ieteikts veicināt vienotu resursu pieejamību visām ģimenēm, radot vispārēju pabalstu un ienākumu atbalstu no pašvaldībām, jo īpaši pievēršoties augsta riska ģimenēm. [24]

Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni un sociālo nodrošinājumu ir nostiprinātas ES tiesību sistēmā, kurā tiek atbalstīta nediskriminējoša piekļuve bērnu pabalstiem. Šāda pieeja ir nostiprināta ES Pamattiesību hartas 34. panta pirmajā daļā [5].

Izslases kārtībā analizējot ārvalstu tiesisko regulējumu saistībā ar bērnu materiālo nodrošinājumu, novērojama tendence, ka tiesību aktos arvien biežāk tiek ietverti ne tikai vispārīgi principi bērna materiālā nodrošinājuma noteikšanai, bet tiek izstrādāta un tiesību aktā ietverta arī bērna materiālā nodrošinājuma noteikšanas metodika (tas redzams, izvērtējot esošo tiesību aktu piemērošanas praksi un konstatētās problēmas). Rodžera Bērda (*Roger Bird*) un Devida Berovsa (*David Burrows*) veiktajā Apvienotās Karalistes bērnu uzturēšanas tiesiskā regulējuma izmaiņu analizē [21, 31–53] uzsvērtas būtiskas izmaiņas, kuras saistītas ar bērna uzturēšanas izmaksu noteikšanas metodiku un piemēroto aprēķinu formulu, kuru lietojot būtiski tiek palielināts aprēķinā iekļaujamo izdevumu pozīciju skaits. Bērna materiālā nodrošinājuma aprēķināšanas problemātikai pievēršas arī Kirstens Šeive (*Kirsten Scheiwe*) un Marija Versiga (*Maria Wersig*), kas analizē bērna uzturēšanas izmaksu aspektu un papildus klasiskajām pozīcijām akcentē arī bērna aprūpes un laika nodrošināšanu kā ieguldījumu pašu par sevi [39, 31–48].

Saistībā ar ārvalstu tiesiskā regulējuma izvērtējumu jāizceļ arī Ģedimina Sagata (*Gediminas Sagatys*) veiktais Igaunijas, Latvijas un Lietuvas bērnu uzturēšanas tiesiskā regulējuma salīdzinājums, kurā var identificēt būtiskas regulējuma atšķirības, tostarp jautājumā par bērna materiālā nodrošinājuma minimālā lieluma noteikšanu (angļu val. *minimum amount of child maintenance*). Lietuvā šis jautājums atsevišķi netiek regulēts, bet tiek noteikts katrā gadījumā individuāli, turpreti Igaunijā ikmēneša bērna uzturēšanas

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

maksājums nedrīkst būt mazāks par pusi no valstī noteiktās minimālās algas, vienlaikus paredzot tiesības ar tiesas lēmumu atsevišķos gadījumos noteikt arī mazāku maksājumu. Ģedimins Sagats akcentē, ka, par spīti vēsturiski pastāvējušajam ilggadīgi vienotajam bērnu uzturēšanas tiesiskajam regulējumam (padomju tiesību sistēmā) un līdzīgam sociāli kulturālajam fonam, Baltijas valstu bērnu uzturēšanas tiesiskajā regulējumā ir būtiskas atšķirības, kas skaidrojamas gan ar vēlmi balstīt tiesisko sistēmu uz vēsturisko valsts tiesību avotu pārņemšanu, gan ar valstu atšķirīgi īstenoto sociālo politiku, kas nosaka valsts sociālā atbalsta apjomu atsevišķām personu grupām [22, 311–326].

Bērnu tiesību konvencijas 27. pantā nav paredzēta atšķirīga attieksme pret bērnu materiālo nodrošinājumu, tomēr šā tiesību akta 3. pantā uzsvērts, ka visām darbībām, kas tiek veiktas saistībā ar bērnu, jābūt vērstām uz bērna interešu vislabāko nodrošināšanu neatkarīgi no tā, vai tās veic privātpersonas vai valsts un pašvaldību institūcijas, tiesas, administratīvās vai likumdošanas institūcijas, primāri jāraugās, lai tiktu nodrošinātas bērnu tiesības [1].

Tomēr vairāki nacionālie tiesību akti faktiski diskriminē bērnu tiesības saņemt materiālo nodrošinājumu – tas saistīts ar bērnam noteikto juridisko statusu –, un valsts un pašvaldības koncepcija, sniedzot bērnam materiālo atbalstu dažādās aprūpes formās, atšķiras un nav viennozīmīga. Attiecībā uz bērnu, kas atrodas vecāku aprūpē, ja rodas strīds par bērnam nepieciešamo uzturlīdzekļu apjomu materiālo vajadzību nodrošināšanai, vecāks ir tiesīgs civilprocesuālā kārtībā vērsties tiesā par uzturlīdzekļu piedziņu no tā vecāka, kurš bērnu materiāli nenodrošina. Šāda tiesība un pienākums ir saglabāta arī bērna likumiskajiem aizbildņiem, bet likumiski šāda rīcība nav paredzēta audžuģimenē un ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā ievietoto bērnu likumiskajiem pārstāvjiem.

Valsts un pašvaldība, pamatojoties uz Valsts sociālo pabalstu likuma 10. un 11. pantu [17] un 22.12.2009. Ministru kabineta noteikumu Nr. 1600 “Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu” 2. punktu [6], 22.12.2009. Ministru kabineta noteikumu Nr. 1643 “Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu” 2. punktu [8], 22.12.2009. Ministru kabineta noteikumiem Nr. 1549 “Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu” [7], kā arī katras Latvijas Republikas pašvaldību saistošajos noteikumos noteikto par izmaksājamo pabalstu veidu un apmēru bērna uzturam, kuri ievietoti ārpusģimenes aprūpē aizbildnībā un audžuģimenē, garantē atšķirīgu pabalstu izmaksas kārtību ārpusģimenes aprūpē ievietoto bērnu materiālo vajadzību nodrošināšanai un atlīdzību par aizbildņu un audžuģimenes pienākumu pildīšanu.

Savukārt bērnam, kurš palicis bez vecāku gādības un ievietots bērnu aprūpes institūcijā, pakalpojumu saņemšanas kārtība, ar to saprotot bērna uzturēšanos institūcijā kārtību, noteikta 21.04.2008. Ministru kabineta noteikumos Nr. 288 “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtība”, kuros paredzēta noteikta formula, kas satur kritērijus, pēc kuriem tiek aprēķinātas izmaksas par bērna uzturēšanos Valsts ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā [15], bet likuma “Par pašvaldībām”

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

21. panta astotajā punktā noteikta pašvaldības kompetence bērnu aprūpes institūciju izveidē tās administratīvajā teritorijā, kuras izveides un uzturēšanas izdevumi tiek segti no pašvaldības budžeta [14].

Šajos tiesību aktos, kā arī vēl daudzās citās speciālajās tiesību normās ir noteikti vairāki pabalstu veidi bērnu materiālo vajadzību nodrošināšanai, tomēr jāuzsver, ka šajās tiesību normās paredzēta atšķirīga valsts un pašvaldību attieksme un palīdzības sniegšanas kārtība, ņemot vērā bērna juridisko statusu, lai gan neatkarīgi no bērna juridiskā statusa viņa materiālo vajadzību kopums ir nemainīgs, savukārt bērna dabisko, likumisko un faktisko aprūpētāju pienākumi nav atšķirīgi, bet valsts un pašvaldības atbalsta koncepcija to ignorē.

Uzturlīdzekļu apmēra pierādīšanas un piedziņas problemātika tiesvedības procesā

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 127. panta otro daļu nepilngadīga bērna interesēs viņa likumiskais pārstāvis ir tiesīgs celt prasību tiesā par uzturlīdzekļu piedziņu bērna uzturam [4]. Tomēr jāatzīmē, ka bieži vien pieteicējam trūkst zināšanu prasības pieteikuma sagatavošanai un nepieciešamo dokumentu un pierādījumu iesniegšanai un tas būtiski sarežģī uzturlīdzekļu apmēra pierādīšanu pašam prasītājam. Lai gan 29.05.2018. Ministru kabineta noteikumu Nr. 305 "Noteikumi par vienkāršotajā procedūrā izmantojamām veidlapām" 2. pielikumā ir veidlapa, kuras aizpildīšana prasītājam vienkāršo prasības pieteikuma sagatavošanu [12], tomēr, ceļot prasību tiesā par lielāku uzturlīdzekļu apmēra piedziņu nekā valstī noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru, prasītājam tiesai jāiesniedz prasību pamatojoši un pierādoši dokumenti, vienlaikus ņemot vērā, ka tiem jābūt ar nozīmi lietas izskatīšanā [4].

Latvijas Universitātes docente, individuāli praktizējoša zvērināta advokāte Daina Ose ir norādījusi, ka ļoti būtiska nozīme civilprocesā ir pierādīšanas institūtam, kur tiek noskaidrota strīda būtība un pierādāmo faktu pastāvēšana, taču Latvijā šā institūta pētniecība nav attīstīta, tādēļ līdz šim pētījumos nav izdalīti pierādīšanas institūta principi no kopējiem civilprocesa principiem [35].

Tiesību zinātņu doktors, Krievijas Federācijas profesors, zinātnieks un Civilprocesa departamenta vadītājs Mihails Treušņikovs (*Михаил Константинович Треушников*) ir norādījis, ka tiesību ideja, kura nav nostiprināta tiesību normās, pastāv tikai kā tiesību doktrīna [42].

Savukārt Aivars Līcis zinātniskajā literatūrā norādījis, ka jebkura pamatideja uzskatāma par principu, ja tā noteiktā kārtībā nostiprināta normatīvajos aktos [33, 127].

Profesors, civilprocesu pētnieks, *Dr. iur.* Vladimirs Bukovskis ir uzsvēris, ka sacīkstes principam civilprocesā ir savas pozitīvās īpašības, kuras saistāmas tieši ar pušu spējām norādīt uz tiem apstākļiem un pierādījumiem, kuri ir vajadzīgi un nozīmīgi lietas izskatīšanā, jo tieši puses ir tās, kuras savu lietu pārzina vislabāk un zina, kur pierādījumi ir iegūstami [23, 235].

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

Sacīkstes princips civilprocesā kā kopīgs civilprocesa princips nav absolūts, tas atkarīgs no lietas dalībnieku zināšanām un spējām pierādīt savu taisnību, savukārt tiesnesim, līdzdarbojoties tiesas spriešanas interesēs, ir iespējams noskaidrot patiesību.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta tiesu prakses vispārīnājumā ir pausta atziņa, ka, nosakot piedzenamo uzturlīdzekļu apmēru bērnam, jāņem vērā tās puses ienākumi, no kuras tiek piedzīti uzturlīdzekļi, šim nolūkam jānoskaidro puses ienākumu apjoms – vai tas ir pietiekams, lai nodrošinātu pieprasīto uzturlīdzekļu lielumu. Pierādījumi, kuri apliecina personas labklājības līmeni, piemēram, īpašumā esošie kustamie un nekustamie īpašumi, nevar tikt atzīti par vienīgo apstākli, uz kuru balstīties lietas izspriešanā, papildus neņemot vērā personas ienākumus, bet jāņem vērā arī personas spēja savus ienākumus papildināt, tātad nopelnīt, kas ir saistīta ar personas vecumu, izglītību, darba pieredzi, veselības stāvokli u. c. kritērijiem. Tiesas ieskatā par pamatu jāņem vērā jēdziena “bērna uzturēšana” kritēriji, kuri iekļauti Civillikuma 177. pantā. [38]

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas tiesnesis Valdis Vazdiķis uzsver, ka būtiski ir norādīt precīzas bērnam nepieciešamo materiālo vajadzību pozīcijas gada griezumā, sākot no bērna uztura līdz kredīta maksājumiem, kas saistīti ar bērna vajadzību nodrošināšanu, t. sk. mājokļa un komunālo maksājumu izdevumus, izdalot bērna daļu, kam par pierādījumu der izdevumu čeki un kvītis [20].

Lai gan uzturlīdzekļu piedziņas lietās tiek ievērots sacīkstes princips, galvenā uzturlīdzekļu apmēra pierādīšanas nasta gulstas tieši uz prasības iesniedzēju, bet atbildētājam nav pienākums sniegt pilnīgi visas un atklātas ziņas par viņa materiālo stāvokli un spējām bērnu uzturēt, turklāt atbildētājam saglabājas tiesības celt iebildumus pret prasītāja iesniegtajiem pierādījumiem un pozīcijām, kas norādītas kā saistītas ar bērna materiālajām vajadzībām. Taču praksē uzturlīdzekļu piedziņas lietās netiek īstenotas Bērnu tiesību aizsardzības likuma 13. panta [2] un Bērnu tiesību konvencijas 12. panta [1] tiesību normas, kurās paredzētas bērna tiesības tikt uzklausi. Neievērojot šos tiesiskos regulējumus, ne tikai tiek būtiski aizskartas bērna tiesības, bet arī netiek ņemts vērā, ka bērna viedoklim tiesvedības procesā var tikt piešķirta pierādījumu nozīme.

Minēto apstiprina Bukarestes Policijas akadēmijas asociētās profesores Valērijas Georgijas (*Valeria Gheorghiu*) viedoklis, kurš balstīts uz zinātnisku pētījumu. Professore norāda, ka jurisprudencei jābūt vienotai, tā abiem vecākiem uzliek pienākumu rūpēties par bērnu neatkarīgi no tā, pie kura vecāka bērnam ir noteikta dzīvesvieta, tiesību normām jābūt skaidri izteiktām un vērstām uz bērna interešu aizsardzību [27].

Eiropas limenī bērnam draudzīga un taisnīga tiesu sistēma būs tikai tad, kad visu valstu tiesību akti būs saskaņoti ar Bērnu tiesību konvencijā noteikto bērnu tiesību izmantošanu, ar Eiropas Sociālo lietu komiteju un Eiropas sociālo hartu, kā arī tiks pārskatīta Eiropas Cilvēktiesību konvencija. Tiesiskuma bērna interesēs mērķis ir aizsargāt bērnu intereses ES tiesvedības procesos, tādēļ būtiski ir ievērot minētajos tiesību aktos noteiktās bērna tiesības tikt uzklausi kā pilnvērtīgam lietas dalībniekam un dot iespēju bērnam brīvi izteikties [27, 271–281]. Tā kā iespēja pierādīt pilnīgi visas bērna vajadzības

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

ir ierobežota un arī atbildētājs var vēlēties slēpt savu patieso spēju bērnam nodrošināt materiālās vajadzības, civilprocesa ietvaros sacensības princips bērna tiesību un interešu ievērošanu uz pilnvērtīgu materiālo vajadzību nodrošināšanu būtiski ierobežo. Jāuzsver, ka puses nav gluži vienādās pozīcijās, iesniedzot pierādījumus, jo atbildētāja puse bieži nav ieinteresēta uzrādīt savu patieso materiālo stāvokli, bet prasītājam ir ierobežotas iespējas pierādīt, ka atbildētājs slēpj savus patiesos ienākumus, piemēram, kustamo un nekustamo īpašumu reģistrējot uz citu personu vārda. Tiesiskajā regulējumā gan ir paredzētas sankcijas par nepatiesu ziņu sniegšanu, tomēr tās nenodrošina atbildētāja saukšanu pie atbildības, ja ziņas netiek atklātas.

Uzturlīdzekļu piedziņas iespējamībai tiesvedības procesā būtiski ir ievērot lietas dalībnieku ierašanos uz tiesas sēdi, par kuru lietas dalībniekiem tiek paziņots Civilprocesa likuma 54. pantā noteiktajā kārtībā [4]. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 28. februāra spriedumā Nr. SKC-1410/2014 tiesa paudusi atziņu, ka, nosūtot adresātam pavēsti ierakstītā sūtījumā, darbojas prezumpcija par tiesas izpildīto pienākumu paziņot lietas dalībniekiem lietas izskatīšanas laiku un vietu [19]. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 25. jūnija spriedumā lietā Nr. SKA-848/2015 pausta atziņa, ka adresātam ir pienākums līdzdarboties dokumentu aprītē, tātad adresātam jārūpējas par faktisku sasniedzamību norādītajā adresē, jāuztur kārtībā elektroniskās pasta kastītes vai citi likumā noteiktie dokumentu paziņošanas veidi. Pienākumu neizpildīšanas gadījumā adresāts var izvairīties no dokumentu faktiskas saņemšanas, tomēr tas neatbrīvo no dokumentu saņemšanas tiesiskā nozīmē [18]. Izvairīšanās no ierašanās uz tiesas sēdi rada savlaicīgas un bērnu tiesību ievērošanai atbilstošas procesa virzības problēmas, kaut arī nevienā tiesiskajā regulējumā nav paredzēts, cik ilgā laikā jāizskata noteikta lieta.

Lietas izskatīšanu paildzina arī tiesas sprieduma pārsūdzēšana nākamajā tiesu instancē, tādēļ procesa ierosināšanas termiņi tiek noteikti atkārtoti. Tas būtiski paildzina lietas izskatīšanu līdz laikam, kad galīgais spriedums stājas spēkā. Savukārt tiesas sprieduma stāšanās spēkā vēl nenozīmē tā labprātīgu izpildi pilnā apjomā [4].

Ļubļinas Jāņa Pāvila II Katoļu Universitātes politikas zinātņu doktore, profesore Elžbeta Ščota (*Elżbieta Szczot*) ir uzsvērusi, ka bērna tiesības ir neatņemama cilvēktiesību sastāvdaļa. Valsts savā darbībā nevar bērna tiesības atcelt, mainīt, ierobežot vai apturēt, valsts pienākums ir dažādu uzdevumu veikšana, lai aizsargātu ģimenes, it īpaši bērna, tiesības. Profesore arī norādījusi, ka valsts ir atbildības subjekts, kas atbilst ANO noteiktajām ģimenes tiesībām. Ar to jāsaprot, ka valsts ar savu rīcību, nosakot konkrētu darbību veikšanu un mērķi nesasniedzot, ierobežo ģimenes, tostarp bērna, tiesības. Valstij ir pienākums veikt visus pasākumus, lai īstenotu bērna tiesības, ar to saprotot, ka šie pasākumi ietver valsts juridisku, politisku un ekonomisku rīcību [40, 277–294].

Dispozīcija uzturlīdzekļu piedziņas lietās tiesvedības procesā veidojas, kad bērnam tiek noteikta ārpusģimenes aprūpe audžuģimenē vai ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā. Jāņem vērā, ka šādā situācijā bērnu neaprupē neviens no vecākiem, bērnam var būt nenokārtots paternitātes jautājums, kā arī vecāku spēja sniegt

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

bērnām materiālo nodrošinājumu un uzturlīdzekļus atbilstoši bērna materiālajām vajadzībām ir nesalīdzināmi mazāka nekā tad, ja bērns aug vecāku aizgādībā. Ņemot vērā, ka 18.03.2014. Ministru kabineta noteikumos Nr. 142 "Noteikumi par ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu samaksas kārtību un apmēru" noteikta kārtība un apmērs, kurā tiek noteikta samaksa par bērna uzturēšanos audžuģimenē vai bērnu aprūpes institūcijā [10], tiesiskais regulējums liedz valsts un pašvaldību institūcijām tiesvedības procesā no vecākiem piedzīt uzturlīdzekļus ārpusģimenes aprūpē esoša bērna uzturam vairāk nekā valstī noteiktā minimālā uzturlīdzekļu apmērā.

Šāda kārtība skaidrojama ar minētā tiesību akta tiesisko regulējumu, ar kuru tiek vecākam uzlikts pienākums katru mēnesi maksāt par bērnam sniegtajiem pakalpojumiem noteikto minimālo uzturlīdzekļu lielumu. Lai gan šā tiesību akta normās noteikta valsts institūcijas un pašvaldības rīcība, lai parādnieks piespiedu kārtā samaksātu uzturlīdzekļus, neceļot prasību tiesā pret parādnieku par viņa bērnam sniegtajiem ārpusģimenes aprūpes pakalpojumiem un atvieglojot procesu (attiecībā uz tā ilgumu un patērētajiem resursiem, ja lietu nodotu parāda piedziņas izpildei tiesu izpildītājam), tomēr vispārējā uzturlīdzekļu piedziņas tiesvedības kārtībā tiek liegta iespēja piedzīt no vecāka uzturlīdzekļu summas starpību, kas izveidojusies starp noteikto samaksas kārtību no vecāka un samaksāto summu no valsts institūcijas un pašvaldības budžeta.

Vestminsteras Universitātes profesore Vala Gillīza (*Val Gillies*) ir uzsvērusi, ka, veidojot valsts politiku, kas vērsta uz vecāku atbalstīšanu bērnu audzināšanas procesos, jānodrošina virziens, kas veicina vecāku uzņemšanos pildīt savus pienākumus, nevis jāatstāj tas valsts pārziņā. Valsts stratēģija ģimenes atbalsta politikā jāveido tā, lai vecākam nerastos pārliecība, ka valsts viņa vietā materiāli par bērnu parūpēsies [28, 70–90].

Latvijas pašreizējā tiesiskajā regulējumā paredzēta valsts iespēja izmaksāt uzturlīdzekļus bērna materiālo vajadzību nodrošināšanai no Uzturlīdzekļu garantiju fonda gadījumos, kad vecāks kādu apstākļu dēļ vai apzināti to nedara. Taču uzturlīdzekļu parādu piedziņas procesā izstrādātās sankcijas pret uzturlīdzekļu parādnieku nav pilnīgas, jo tās nenodrošina valsts un pašvaldību izmaksāto uzturlīdzekļu atgūšanu.

Secinājumi

1. Uzturlīdzekļu bērna materiālo vajadzību nodrošināšanai definējums ir tikai deklaratīva norma, kura netiek saistīta ar tās ieviešanu praksē. Šī brīža tiesiskajā regulējumā uzturlīdzekļu definīcija nav izstrādāta un iekļauta.
2. Praksē uzturlīdzekļu piedziņas lietās tiesvedības procesā bērns netiek uzskatīts un viņa viedoklis netiek noskaidrots, kas būtiski ierobežo bērna tiesības atbilstoši savam vecumam un brieduma pakāpei sniegt savu vērtējumu attiecībā uz viņa materiālo vajadzību nodrošinājumu.
3. Bērna tiesību ierobežošana, neuzklausot un nenoskaidrojot bērna viedokli uzturlīdzekļu piedziņas lietās, skar arī tiesvedības procesā izskatāmās uzturlīdzekļu piedziņas lietas rezultātu, jo bērna liecību par viņam ikdienā nodrošinātajām materiālajām vajadzībām var pielīdzināt pierādījumiem.

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

4. Valsts un pašvaldības materiālā atbalsta koncepcija netiek attiecināta uz bērna izaudzināšanu par pilnvērtīgu sabiedrības locekli, jo valsts un pašvaldības finansiālais atbalsts ir sadrumstalots un nesamērojams ar bērna ikdienas vajadzību nodrošināšanu.
5. Prasītājam uzturlīdzekļu piedziņas lietās ir jāpierāda pašsaprotamas bērna vajadzības, kuras pat nav iespējams visos sīkumos uzskaitīt un pierādīt, turpretim atbildētājam ir pienākums tikai pierādīt savus iebildumus, uzskatot, ka prasītājs piedzīto uzturlīdzekļu apmēru, kas ir lielāks par MK noteikumos Nr. 37 noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru, ir iespējams, izlietos savām vai citām vajadzībām, tos nenovirzot bērna materiālo vajadzību nodrošināšanai.
6. Šī brīža tiesiskajā regulējumā paredzēts, ka valsts institūcijām un pašvaldībām nav tiesiska instrumenta, ar kuru civilprocesiālā kārtībā piedzīt no vecākiem izmaksāto uzturlīdzekļu summu par bērnu, kurš ievietots ārpusģimenes aprūpē. Turklāt no vecākiem nevar piedzīt bērna materiālo vajadzību nodrošināšanai izmaksāto uzturlīdzekļu summu, kas pārsniedz MK noteikumos Nr. 37 noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru.

Rights of Children to Material Provision: Legal Framework and Problem of Recovery

Abstract

Rights of children to a material provision is an essential and integral part of human rights, which are stipulated in national and international legal acts. This article analyses the essence and the number of rights of children to a material provision, depending on their legal status, and explains legal importance of a child's legal status.

The article also reflects on support, provided by governmental and local authorities for children with a different legal status, as well as on problems faced in legal proceedings that relate to proof of the required maintenance allowance and recovery of maintenance.

Keywords: rights of children, material provision, maintenance, allowance.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. ANO Bērnu tiesību konvencija: starptautisks dokuments: pieņemta 20.11.1989. un stājās spēkā 02.09.1990. *Latvijas Vēstnesis*. 237(5297), 28.11.2014. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150> [sk. 15.03.2019.].

*Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika*

2. Bērnu tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 19.06.1998. un stājies spēkā 22.07.1998. *Latvijas Vēstnesis. 199/200(1260/1261)*, 08.07.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=49096> [sk. 15.03.2019.].
3. Civillikums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 28.01.1937. un stājies spēkā 01.09.1992. *Valdības Vēstnesis. 41*, 20.02.1937. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=225418> [sk.15.03.2019.].
4. Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 14.10.1998. un stājies spēkā 01.03.1999. *Latvijas Vēstnesis. 326/330(1387/1391)*, 03.11.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=50500> [sk.15.03.2019.].
5. Eiropas Savienības pamattiesību Harta: starptautisks ligums. *Oficiālais Vēstnesis. C 326/391*, 26.10.2012.
6. Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1600: pieņemti 22.12.2009. un stājās spēkā 01.01.2010. *Latvijas Vēstnesis. 204(4190)*, 29.12.2009. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=202845> [sk. 15.03.2019.].
7. Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1549: pieņemti 22.12.2009. un stājās spēkā 01.01.2010. *Latvijas Vēstnesis. 203(4189)*, 28.12.2009. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=202717> [sk. 15.03.2019.].
8. Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1643: pieņemti 22.12.2009. un stājās spēkā 01.01.2010. *Latvijas Vēstnesis. 206(4192)*, 31.12.2009. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=202947> [sk. 15.03.2019.].
9. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas valsts likums: pieņemta 15.02.1922. un stājās spēkā 07.11.1922. *Latvijas Vēstnesis. 43*, 01.07.1993. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> [sk. 15.03.2019.].
10. Noteikumi par ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu samaksas kārtību un apmēru: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 142: pieņemti 18.03.2014. un stājās spēkā 01.04.2014. *Latvijas Vēstnesis. 58(5118)*, 21.03.2014. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=265120> [sk. 15.03.2019.].
11. Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 37: pieņemti 15.01.2013. un stājās spēkā 18.01.2013. *Latvijas Vēstnesis. 12(4818)*, 17.01.2013. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=254128> [sk. 15.03.2019.].
12. Noteikumi par vienkāršotajā procedūrā izmantojamām veidlapām: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 305: pieņemti 29.05.2018. un stājās spēkā 01.07.2018. *Latvijas Vēstnesis. 106(6192)*, 31.05.2018. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/299326-noteikumi-par-vienkarsotaja-procedura-izmantojamam-veidlapam> [sk. 15.03.2019.].
13. Par iedzīvotāju naudas ienākumu indeksācijas nodrošināšanu: Latvijas Republikas Ministru Padomes lēmums Nr. 95: pieņemts un stājās spēkā 08.04.1991., zaudējis spēku. *Ziņotājs. 27/28*, 18.07.1991. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=67927> [sk. 15.03.2019.].
14. Par pašvaldībām: Latvijas Republikas likums: pieņemts 19.05.1994. un stājies spēkā 09.06.1994. *Latvijas Vēstnesis. 61(192)*, 24.05.1994. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57255> [sk. 15.03.2019.].
15. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtība: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 288: pieņemti 21.04.2008. un stājās spēkā 24.04.2008. *Latvijas Vēstnesis. 63(3847)*, 23.04.2008. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=174327> [sk. 15.03.2019.].

Sanita Vanaga. Bērnu tiesības uz materiālo nodrošinājumu:
tiesiskais regulējums un piedziņas problemātika

16. Uzturlīdzekļu garantiju fonda likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 01.12.2016. un stājies spēkā 01.02.2017. *Latvijas Vēstnesis*. 249(5821), 21.12.2016. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/287534-uzturlidzeklu-garantiju-fonda-likums> [sk. 15.03.2019.].
17. Valsts sociālo pabalstu likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 31.10.2002. un stājies spēkā 01.01.2003. *Latvijas Vēstnesis*. 168(2743), 19.11.2002. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=68483> [sk. 15.03.2019.].

Tiesu prakse

18. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 25. jūnija spriedums lietā Nr. SKA-848/2015. Iegūts no: <http://31.24.192.35/downloadlawfile/4345> [sk. 15.12.2018.].
19. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 28. februāra spriedums lietā Nr. SKC-1410/2014. Iegūts no: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/148735.pdf> [sk. 15.12.2018.].

Literatūra

20. Bērnam uzturlīdzekļi ir vajadzīgi pastāvīgi, paredzami un regulāri. 2017. LV [portāls]. Iegūts no: <https://lvportals.lv/tiesas/291232-bernam-uzturlidzekli-ir-vajadzigi-pastavigi-paredzami-un-regulari-2017> [sk. 12.02. 2019.].
21. Bird, R., Burrows, D. 2009. *Child Maintenance: The New Law. Family Law*. UK, Bristol: Jordan Publishing Limited.
22. Boele-Woelki, K., Miles, J., Scherpe, J. M. 2011. *The future of Family Property in Europe*. UK, Intersentia Cambridge: Trinity House.
23. Bukovskis, V. 1933. *Civilprocesa mācības grāmata*. Rīga.
24. *Child Poverty and Wellbeing in Europe*. 2012. Iegūts no: https://www.esn-eu.org/sites/default/files/publications/ESN_position_paper_on_Child_Poverty_and_Wellbeing.pdf [sk. 12.12.2018.].
25. *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. 2000. Aut. kol. S. Garsvāne, A. Kamenska, I. Leimane u. c. Rīga: JUMI.
26. Ferreira, N. 2011. The Harmonisation of Private Law in Europe and Children's Tort Liability: A Case of Fundamental and Children's Rights Mainstreaming. *International Journal of Children's Rights*. Vol. 19, 3, 571–594.
27. Gheorghiu, V. 2016. Examination of Judicial Practice on the Exercise of Parental Authority by a Single Parent. *Tribuna Juridică*. Vol. 6, 2, 271–281.
28. Gillies, V. 2005. Meeting Parents' Needs? Discourses of 'Support' and 'Inclusion' in Family Policy. *Critical Social Policy*. Vol. 25, 1, 70–90.
29. Konceptijas projekts "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu". 2014. *Latvijas Republikas Labklājības ministrija*. Iegūts no: http://tap.mk.gov.lv/doc/2015_01/LMkonc_201014.2324.docx [sk.13.11.2018.].
30. Krastiņš, O. 1997. Kas ir mūsu iztikas minimuma preču un pakalpojumu grozā? *Latvijas Vēstnesis*. 98, 17.04.1997. Iegūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/43036> [sk. 13.11.2018.].
31. Krauklis, V., Ūķis, G., Krauklis, J. 1999. *Likumdošanas aktu terminu vārdnīca*. Rīga: Senders R.
32. *Latviešu–angļu, angļu–latviešu juridisko terminu vārdnīca*. 2002. Rīga: Kamene.
33. Līcis, A. 2003. *Prasības tiesvedība un pierādījumi*. Rīga: Tiesu nama aģentūra.

34. Likumdevējs nav ierobežojis nosakāmo uzturlīdzekļu apmēru. 2018. *LV* [portāls]. Iegūts no: <https://lvportals.lv/e-konsultacijas/15704-likumdevajs-nav-ierobezojis-nosakamo-uzturlidzeklu-apmeru-2018> [sk. 27.11.2018.].
35. Ose, D. Pierādīšanas institūta principi civilprocesā. *Daugavpils Universitāte*. Iegūts no: https://dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/tiesibas/Ose.pdf [04.04.2018.].
36. Pārskats par bāriņtiesu darbu 2017. gadā: kopsavilkums. 2017. *Latvijas Republikas Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija*. Iegūts no: http://www.bti.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/bt.stat_2017.pdf [sk. 09.10.2018.].
37. Pārskats par bāriņtiesu darbu: kopsavilkums. *Latvijas Republikas Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija*. Iegūts no: <http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/> [sk. 28.02.2019.].
38. Par tiesu praksi strīdu izskatīšanā par aizgādības (kopīgas, atsevišķas, ikdienas) un saskarsmes tiesībām un uzturlīdzekļiem bērnam. 2012. *Latvijas Republikas Augstākā tiesa*. Iegūts no: http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/aizgadiba%20uzturl%20saskarsme_petijums_2012.doc [sk. 26.02.2019.].
39. Scheiwe, K., Wersig, M. 2011. *Cash und Care – Kindesunterhaltsrecht und Geschlechter(un)gleichheit*. Deutschland: V&R Unipress in Göttingen.
40. Szczot, E. 2015. The Right of the Child to Decent Social Conditions and Education. *Ecumeny and Law*. Vol. 3, 3, 277–294.
41. Viena iedzīvotāja pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vērtība. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes*. Iegūts no: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__mb__ienakumi/IIG010.px/table/tableViewLayout1/?rxid=226144ec-9f27-4a7f-be77-f5b3f4742f8b [sk. 13.11.2018.].
42. Гражданский процесс. 2007. *Bloglaw.Ru* Iegūts no: http://www.bloglaw.ru/wp-content/2010/01/treushnikov_1.pdf [sk. 06.12.2018.].